

української художньої культури. Тетяна Валеріївна висвітлила ще один цікавий пласт мистецтва у черговій монографії — «Відроджені шедеври» (у співавторстві з Г. Коваленком, 2009). Один з підрозділів цієї книги — «Пошуки художників-авангардистів на початку століття» — окреслює нові, унікальні ходи створення композицій вишивки, стилізацію орнаментальних мотивів, нове бачення гармонії колірних вирішень. Дослідниця організувала творчу групу сучасних митців, які відтворюють зразки авангардної вишивки ХХ століття. Викладачі кафедри художнього текстилю та моделювання костюма Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука — Л. Авдеева, І. Жураковська, Л. Костюкова — разом зі студентами відтворили шедеври авангардного мистецтва, котрими була доповнена виставка, яка успішно експонувалась у залах «Президентського фонду Леоніда Кучми «Україна»», в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва у Києві, в Національному культурному центрі України в Москві та у московській галереї «Проун».

Доктор мистецтвознавства, член-кореспондент Національної академії Мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, лауреат премій імені Д. Щербаківського, П. Білецького, Ф. Колесси, найвищої державної відзнаки — Національної премії України ім. Тараса Шевченка, Тетяна Валеріївна Кара-Васильєва очолює відділ декоративно-прикладного мистецтва інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Під її керівництвом виходять значні мистецтвознавчі праці з питань історії розвитку декоративного мистецтва України. Попереду — нові пошуки, нові видання, нові кандидати наук, яких вона виховує як керівник, і, звичайно ж, нові відзнаки.

Людмила ЖОГОЛЬ

академік Української академії архітектури,

народний художник України, кандидат мистецтвознавства

ЗА МАРШРУТОМ МЕБІУСА

До 80-річчя від дня народження Владлена Кузнецова

4 грудня 2011 року виповнилось 80 років Владлену Миколайовичу Кузнецову — академіку НАМ України, званому драматургу-документалісту, з тих, хто в числі перших розкривав соціуму правду про вітчизняну історію та сучасність, розпочавши свої публіцистичні дослідження в середині 1950-х років.

Вісім десятиліть — це довгий життєвий шлях. Сам Владлен Миколайович вважає, що прожив за свої 80 років не одне, а кілька життів, які дуже різняться між собою.

«Перше життя» він пов'язує з дитячими спогадами про роки у Харкові, де з'явився на світ. «Друге життя» для хлопчика розпочалося 1934 року, з переїздом родини до Києву, куди батька запросили організувати будівництво дитячого театру та бути його директором. Цей період дитинства сповнений насамперед театральними враженнями: багаторазові відвідування вистав — «Коник-Горбоколик» Єршова, «Синій птах» Метерлінка. Неповторна атмосфера театральних лаштунків, сценічні дива та казкові перетворення... Війна перервала щасливе дитинство. Отроцтво припало на «рокові сорокові».

«Третім життям» стали переїзди у теплушках, вагонах для худоби, евакуація до Казахстану та Омську — буття на чужині, зі своїми законами проживання й виживання, а також несподіваними радощами. Серед спогадів, що формували особистість хлопчика — евакуйований театр Вахтангова, прекрасні вистави якого можна було відвідувати досхочу — «Сон в літню ніч», «Слуга двох панів», і, ясна річ, «Фронт» О. Корнійчука — за участі таких зірок театрального кону, як Р. Симонов, А. Горюнов, Ц. Мансурова, М. Охлопков, Б. Плотников, А. Абрикосов та інші. А ще була перша дитяча закоханість, катання на лижах по застиглих річках — Іртишу та Омці, почесні грамоти за навчання.

6 листопада 1943 року був визволений Київ. Поверненням до рідного міста у червні 1944-го розпочинається наступний, повоєнний, період, що його Владлен Кузнецов називає «життям у руїнах». Важко описати підліткове захоплення від володарювання «власними» розвалинами. Одним з таких «пунктів» для Владлена став спалений будинок на колишній вулиці Енгельса — то було місце для відпочинку й читання книжок, з якими хлопцеві не розставався, читаючи навіть на ходу. Водночас руїни слугували своєрідним полігоном, де можна було випробувувати вибухівку, знайти яку повоєнний дівчорі не становило проблеми. Про школу, про вчителів — найкращі спогади, хоча обігрівати клас доводилось «буржуйкою», освітлювати гасовими лампами, вчитися — у третю зміну. Все одно, пам'ять вималює ці роки як найщасливіші. Насамперед день за днем — перемоги на фронтах. А в побуті — то в ларьках з «шипучкою» з'явився вишневий сироп на цукрі (замість звичного саха-

рину), то на Хрещатику поставили стовпи з ліхтарями, а невдовзі відкрився «підвальчик», де почали подавати найсмачніше морозиво кульками. Все це було ознаками мирного відродження.

Одним з улюблених маршрутів Владлена у повоєнні роки був такий: спустившись з колишньої вулиці Ворошилова (яка нині називається Ярославів Вал), де він жив з мамою й батьком, по вулиці Чкалова, що тепер перейменована на честь письменника Олеса Гончара, потрапляв на теперішню площу Перемоги, де розкинувся різнобарвний багатющий «Євбаз». Чого тільки там не було — від насіння й вареної кукурудзи до «шикарних» трофейних речей: швейцарських годинників, фотоапаратів «Лейка», акордеонів, велосипедів на будь-який смак. Не бракувало й розваг: місцеві інваліди війни вправно «розкручували» громадян за допомогою імпровізованих тоталізаторів. Можна було й підгодуватися — купити пиріжок і глечик пряженого молока, томленого в печі, з апетитною коричневою скоринкою. Випросивши в мами 10 рублів, можна було прожити на «Євбазі» цілий день та ще й книжку купити.

З повоєнним періодом пов'язане й навчання В. Кузнецова в Київському університеті імені Т.Г. Шевченка на відділенні журналістики. Нав'язлива астма не заважала йому отримувати тільки «відмінно» у «матрикулі», як називали тоді залікову книжку, та диплом з відзнакою.

Незмінна успішність у студіюванні закономірно сприяла відкриттю нової сторінки в біографії Владлена Кузнецова. Він сам поймає її — «життя в газеті». Йдеться про майже 30-річне служіння в газеті «Правда України», де Владлен Миколайович очолював відділ науки, був членом редколегії. А розпочиналося все зі звичайної навчальної практики в цьому авторитетному друкованому органі, що її проходив вправний студент у 1952—1953 рр. По завершенні журфаку відмінник навчання отримав два запити — з редакції газети та з аспірантури славетного Пушкінського дому (Інститут літератури АН СРСР) в Ленінграді. Відкривалась очевидна перспектива наукової кар'єри, втім, доля несподівано зробила крутий віраж — Владлен закохався у циркову гімнастку і почав мандрувати з цирком по країні.

Наприкінці 1950-х років, уже маючи журналістське ім'я, Кузнецов прийшов у кінематограф. Хоча до середини 1960-х, за його власними свідченнями, головною справою життя залишалася журналістика. І все-таки поступово кінематограф впевнено відвойовував позиції у житті журналіста-публіциста, крок за кроком перетворюючи його на сценариста кіностудій «Київнаукфільм», «Укркінохроніка», ім. О. Довженка, вслід за чим цей перелік київських студій поповнюється найменуваннями відоміших кіностудій Москви.

У 1980—1984 рр. В. Кузнецов працював у Москві, жив у Будинку творчості «Матвеевское», у підмосковній Малаховці, тому доводилося носити з собою «кирзачі» — кирзові чоботи, аби «місити багнуку» приміського бездоріжжя. Такі незручності вповні компенсувалися можливістю активно працювати. І Владлен Миколайович працював одночасно на трьох кіностудіях — на Центральній студії документальних фільмів, кіностудії імені Горького, студії Центрнаукафільм. Довелося трудитися з такими досвідченими режисерами, як Григор'єв, Гутман, Тенгіз Семенов, Гелен. Він став їх достойним партнером при створенні масштабних полотен — сценаристом картин і автором дикторських текстів.

За сценаріями Кузнецова було знято один з перших документальних серіалів, та ще й на дуже дивну для радянських часів тему — «Прибалтійські хроніки» (5 серій), 9-тисерійний телефільм «Проблеми енергетики», профінансований з ухвали Черномірдіна, який на той час був міністром газу. Було зафільмовано окремі стрічки: «Вугілля», «Нафта», «Газ», «Нетрадиційні джерела енергії», які досі не втратили своєї актуальності — хоч сьогодні показуй. У цей час виходить оснований на кінохронікальних матеріалах фільм про злочини сталінізму — «Євангеліє від сатани», інші якісні багатосерійні документальні серіали, живі історії та герої яких не полишають глядача байдужим.

У колосальному творчому доробку Кузнецова (близько 25 картин) можна виділити окремі тематичні блоки — екологічний, економічний та суспільно-політичний блоки, корпус творів, присвячених молоді,

Не залежно від теми, сценарії Кузнецова вирізняє гострий, насичений драматизм дії, що видається надважливим саме сьогодні, коли в нас практично втрачена класична школа драматургії, особливо у сфері соціального та соціально-історичного, документального мистецтва екрана.

Серед перших фільмів екологічної тематики — картина «Завтрашня земля», удостоєна «Золотого голуба» в Лейпцигу, «Біосфера. Час усвідомлення» — здобув гран-прі кінофестивалів у Римі та Лондоні. Серед фільмів екологічної проблематики — повнометражні картини «Природа у небезпеці», «Природа і людина», «Иду до тебе, Арктика» — про важковідновлювані біоценози, присвячені арктичній флорі, яка є найбільш вразливою на планеті. Тут рослинний покрив після проїзду гусені трактора затягується десятками років. Тема виявилась надактуальною: на Всесвітній виставці у Спокамі (американський аналог Брюссельської виставки) фільм отримав гран-прі. Як любить згадувати драматург, своєрідним поштовхом у його зацікавленні питаннями довкілля на початку 1960-х стала знаменита доповідь Римського клубу, де нобелівські лауреати, обговорюючи ступінь небезпечності бомб, вигаданих людством, дійшли висновку, що найбільш небезпечною є уповільнена «екологічна бомба». Якщо людство не зупиниться у руйнаціях довкілля, невдовзі буде пройдена «точка незворотності». Що ми на разі й спостерігаємо: адже кожен день гине, припиняє своє існування на планеті кілька десятків видів флори і фауни.

До блоку творів, присвячених молоді — картина «Роздуми про сучасника», фільми про будівництво БАМа: «Йду дорогою століття» тощо.

Серія стрічок економічної тематики була обумовлена так званою «косигінською реформою» як своєрідною спробою реанімування НЕПу, розбудови «соціалізму з руським лицем». У тандемі з режисером Ізяславом Ставицьким зробив два повнометражні фільми «Економіка. Керування. Людина» («Економика управління. Чоловік») та «Економіка — головна політика».

У фокусі творчих зацікавлень драматурга неодноразово опинялися наукові відкриття й досягнення вітчизняних винахідників. Фільми «Таємниця діаманта» був удостоєний Ломоносівської премії АН УРСР. Так само на вістрі інноваційної проблематики опинився фільм «Люди і кібернетика», створений у 1950-ті роки, коли лабораторія Глушкова ще не розгорнулася як науково-дослідний інститут.

Питома вага у фільмографії Владлена Кузнецова належить фільмам суспільно-політичної тематики. Саме за його сценарієм наприкінці 1960-х років створено першу повнометражну картину про Україну — «Наша Україна» (1968, режисер Левко Удовенко) — на замовлення Міністерства закордонних справ. Стрічку було висунуто на Державну премію імені Т.Г. Шевченка, навіть у газеті інформацію надрукували, проте премії так і не дали. Фільм було звинувачено у сепаратизмі. Можливо, доля цієї нагороди, як і самого фільму, склалася б інакше, коли б фільм називався «Наша радянська Україна». У змісті також вочевидь бракувало «радянськості» — автори показали Україну, тоді — одну з 15 «братніх республік», як самодостатню. За такі недозволені вольності фільм залишився без державної нагороди, втім, здобув безліч премій у Чехії, Словачії, інших країнах соціалістичного табору, які радо солідаризувалися з латентно закладеними у стрічці ідеями державної незалежності.

Фільм набув-таки розголосу, проте самого Владлена Миколайовича не всі правильно ідентифікували як автора сценарію, адже в українськомовних титрах замість прізвища Кузнецов стояла «українізована» версія — Коваль. Тому не тільки Владлену Кузнецову доводилось пояснювати таку недоречність, а й тодішній студент ВДІКУ, кінодокументаліст Олександр Коваль був змушений відмовити своїм колегам у постпрем'єрному застіллі.

У числі перших В. Кузнецов почав працювати над документальними серіалами. Зокрема 20-серійний проект «XX вік» (1985), зроблений з режисером Львом Куліджановим — виявився найбільш затратним фільмом за весь час радянського кінематографа — майже 1млн інвалютних рублів. Фільм знімався у співдружності зі студією «Хронос» (НДР). Працювати довелося в архівах Пощада, Праги, Токіо, Красногорська, у підмосковних Бєлих Столбах.

Масштабний проект, ідея якого належала Кузнецову, здобув визнання та міжнародні нагороди, яких на рахунок драматурга чимало. Проте понад поважні фестивалні призи Владлен Миколайович цінує високу оцінку від колег-Майстрів. Любить пригадувати, як у 1960-ті Роман Кармен назвав його ім'я в числі 10 найкращих кінодраматургів-документалістів СРСР. На жаль, естетика документального кіно скорочується. Адже сучасні автори отримали карт-бланш на суто інформаційне відтворення світу. Інше кіно, інша естетика, інша етика...

У 1981 році Владлен Кузнецов першим серед драматургів отримав почесне звання «Заслужений діяч мистецтв УРСР».

З початком перебудови кіно перетворилось для В. Кузнецова насамперед на суспільно-політичну працю. Невичерпна творча енергія знайшла своє застосування і у громадській роботі. З поверненням до Києву розпочинається зовсім інше, нове життя... Владлен Миколайович знає, скільки сил і переживань вимагали справи Спілки у нові часи, що розпочалися після вікопомного 5-го з'їзду кінематографістів. 1986 року В. Кузнецов обирається секретарем, згодом заступником, першим заступником голови Спілки кінематографістів України, стає головою ініціативної групи зі створення українського «Меморіалу» (першої в Україні офіційно зареєстрованої неформальної громадської організації), співголовою якого залишається і досі.

Є ще багато вимірів життя В. Кузнецова: один з них пов'язаний із балотуванням кандидатом у народні депутати СРСР, коли при квоті у 10 місць, виявився 11-м, з відставанням в 1 голос, другий — зі спілкуванням з такими цікавими особистостями, як Зіновій Гердт, Віктор Некрасов, Армен Медведєв, Андрій Сахаров та ін. Незабутні сторінки життя пов'язані з Міжнародним фестивалем анімаційних фільмів «КРОК», у якому «Кузя», як лагідно прозвали його колеги, понад 10 років обіймав посаду голови Оргкомітету. Він є також головою Комітету з присудження Премії ім. Ф. Соболева. Багатогранний талант знаходить різні втілення: Кузнецов — автор багатьох друкованих праць. Це — кінокритичні та кінознавчі статті в журналах і газетах, а також перша з трьох запланованих книг «Україна. Третій шанс: кінодокументи та бесіди з дійовими особами новітньої історії» (2003, у співавторстві)

І все-таки центральне місце серед творчих робіт належить сценаріям та дикторським текстам до фільмів і телесеріалів, у тому числі назово: «Третій шанс» (1999, 4 фільми); «Останній міф» (1994—2000, 18 фільмів, фінальна номінація «Тєфі2000»); «Афганістан. Проекції в майбутнє» (2004, 4 серії, медаль «За заслуги» Української спілки воїнів-інтернаціоналістів); «Десята муза в Україні» (2004, 2 серії); «Мир вам, шалом!» (премії у Москві, Нью-Йорку, Тель-Авіві); «В суботу я король!» (Перша премія фестивалю в Єкатеринбурзі), «Жила собі Одеса...» (премії фестивалів у Варшаві та Стокгольмі, 2004), «Дорога до лобного місця» (2004, 3 серії, премія «Символ свободи» Спілки журналістів Росії); «Хто ворог твій?» (2005, премія Міжнародного пророзахисного фестивалю «Сталкер», Москва) та ін.

Нагороджений: орденами «За заслуги» II (2001) і III (1996) ступенів; Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1968), Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1976); медалями «За доблесну працю» (1970), Золотою медаллю АМУ (нині НАМ України) (2006).

Особливою нагородою є пам'ять, що дозволяє за бажанням знову і знову гортати улюблені сторінки власних споминів.

Намагаючись втиснути у певну художню форму потоки особистих спогадів та нескінченні оповіді про своє життя, Владлен Кузнецов почав писати мемуари і назву для них вигадав дуже влучну: «Стрічка Мьобюса». Ця перекручена вісімкою (наче знак нескінченності) фігура має, як відомо, єдину поверхню, чим нагадає примхливі витівки долі, що набувають осмислення у єдиному потоці пам'яті. Скільки б спогади не повертали автора у минуле, з необхідністю виводять у сьогодення: виявляється життєвий шлях, з усіма його вигинами та перебігами — суть єдина стежина, яку можна назвати долею, або збігом обставин, проте збагнути до кінця неможливо.

Ірина ЗУБАВІНА

вчений секретар відділення кіномистецтва НАМ України

ЮРІЙ МАЖУГА

До 80-річчя від дня народження

Ви бачили, як у своєму зоряно-ювілейному віці цей актор грає Городничого? Коли все його єство переповнене шаленою пристрастю, емоціями, напруженням?.. Коли здається, що просто зараз, в останньому епізоді у Городничого, тобто в актора, просто зараз, на наших очах розірветься серце від страшного підступного удару — його обвели навколо пальця, як хлопчиська. У цей момент глядачі завмирають від острахи... Саме таким постає перед нами у виставі «Ревізор» народний артист України, народний артист СРСР, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка Юрій Миколайович Мажуга.

Народився Ю. М. Мажуга у Києві 13 квітня 1931 року в сім'ї інженера-меліоратора та вчительки російської мови і літератури. Дитинство минуло у Києві. Лише війна на певний час відірвала його від улюбленого міста (сім'ю було евакуйовано в Алтайський край). Коли настав час обирати професію, Юрій Миколайович подав документи одразу до двох навчальних закладів. Його мріяло було стати журналістом, тому й документи відніс до університету, а ще, про всяк випадок, до театрального інституту — адже займався в шкільній самодіяльності та й приймальні іспити в театральному мали відбутись раніше.

Доля усміхнулась юнакові Мажугі на першому ж акторському випробуванні — його одразу було зараховано студентом Київського інституту театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого. А 1953 року вже як дипломованого актора театру і кіно Юрія Мажугу запросили до ушлявленого акторського колективу Київського академічного театру російської драми ім. Лесі Українки. На той час це був театр великих «старих», як тепер їх називають. Це — Євгенія Опалова, Михайло Романов, Костянтин Хохлов, Віктор Халатов, Юрій Лавров. А ровесниками новоприбульця виявились Олег Борисов та Павло Луспекаєв.

Юрій Миколайович визнає, що у нього хороша школа. Творчим фундаментом його таланту є система К. С. Станіславського. Він також пам'ятає уроки славного Костянтина Хохлова. Але головним його учителем, головним режисером його творчого життя став Михайло Ієрухимович Рєзникович, учень великого режисера минулого століття, новатора театру радянського періоду Георгія Товстоногова. Тож недарма М. Рєзникович з нагоди ювілеїв Юрія Миколайовича пише не банальні оди про творчість актора, а глибокі наукові дослідження. Бо краще за режисера-однодумця пізнати всі тонкощі творчої лабораторії актора, його психологічних нюансів не здатен ніхто.

«Нечасто, — пише М. Рєзникович, мені доводилось спілкуватися з артистами, які так настирливо, як Юрій Мажуга, через усе своє творче життя пронесли всепоглинаючу пристрасть до пізнання професії і прихильність до ідеї театру психологічного, театру душі людської. Мажуга — у повному сенсі цього слова — лицар ансамблевого театру, де головне — життя людського духу. Він досконало знає алгебру і гармонію нашого таємничого ремесла. Партнер на сцені йому необхідний, як повітря, як сонце, як вода, без партнера він задихається, він не може грати у вакуумі. Йому життєво важливі знакові й емоційні імпульси тих, хто грає разом із ним, тому що вони примножують його енергію, його емоції. Він сам — чудовий, вдячний партнер, і за це його цінують колеги-актори» (Мистецькі обрії 2001–2002: Альманах: Науково-теоретичні праці та публіцистика / Академія мистецтв України / Головн. наук. ред. І. Д. Безгін. — К.: КНВМП «Символ-Т», 2003. — С. 443).

